

УДК 37.02

НАВЧАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ ЯК ПОНЯТТЯ ДИДАКТИКИ

Староста Володимир Іванович
м.Ужгород

Актуальність матеріалу, викладеного у статті, обумовлена пошуком технологій навчання для підготовки сучасного вчителя до професійної діяльності. Один з шляхів вирішення цієї проблеми – застосування навчальних завдань. У процесі дослідження виявлено різноманітні підходи до трактування поняття «навчальне завдання»; показано, що воно є одним з видів педагогічних завдань та родовим по відношенню до понять «запитання», «вправа» і «задача». Окремі види навчальних завдань мають подібну структуру, а відрізняються між собою залежно від їх параметрів (складність, трудність, проблемність) та рівня пізнавальної діяльності суб'єкта.

Ключові слова: навчальне завдання, запитання, вправа, задача.

Підготовка сучасного вчителя до професійної діяльності потребує пошуку технологій навчання, оволодіння якими дає змогу ефективно поєднувати засвоєння нових знань із формуванням умінь та навичок щодо наступного практичного застосування. Один із шляхів вирішення окресленої проблеми – застосування навчальних завдань (запитань, вправ, задач), серед яких увага дослідників найбільше концентрується в галузі задач.

Аналіз останніх досліджень і праць, в яких започатковано розгляд даної проблеми, показує, що значний вплив на розвиток теорії і методики використання задач мали багатогранні дослідження в психологічних та педагогічних науках завдяки таким ученим, як Г.О.Балл, П.Я.Гальперін, В.М.Глушков, С.У.Гончаренко, Л.Л.Гурова, В.В.Давидов, Д.Б.Ельконін, А.Ф.Есаулов, Г.С.Костюк, І.Я.Лернер, Ю.І.Машбиць, Л.М.Фрідман, А.В.Фурман та ін.

Якщо поняття «завдання» належить до загальнонаукових понять, воно використовується в різних науках, то «навчальне завдання» – одне з численних понять дидактики. Проте є випадки вживання різних назв для одного виду завдань. Наприклад, відомий дослідник підручників Д.Д.Зуев, з одного боку, розділяє поняття запитання і задача, розглядає їх виключно як засіб навчання, але, з іншого боку, одночасно вживає інтегроване поняття «запитання-завдання» [7, с.139-141]. Подібне трактування знаходимо і в В.Г.Бейлінсона, який запитання вважає видом завдання і називає «запитання-завдання». Проте, на його думку, задачі, що використовуються в навчальних виданнях з метою організації засвоєння, не є самостійним видом завдань. Задачі тут виступають то як вправи, то як запитання-завдання, а тому залежно від свого конкретного призначення включаються до складу (системи) одного з видів завдань [2, с.107].

У тестологічному словнику [8, с.50] вказано, що поняття «завдання» ширше за поняття «тестове завдання», воно охоплює мету й зміст не тільки тесту, а й усіх навчальних завдань, і включає такі педагогічні засоби, як запитання, задача, навчальна проблема тощо, які використовуються переважно в навчальній діяльності (навчанні).

Дослідження показує, що деколи подібні за змістом завдання у різних підручниках називаються по-різному чи навпаки. Наприклад, В.Оконь у підручнику з дидактики після навчальних розділів пропонує «завдання» [11], автори навчальних видань з педагогіки Н.П.Волкова, Ю.К.Бабанський, М.М.Фіцула – «запитання і завдання» (наприклад, в [4]), А.І.Кузьмінський, В.Л.Омеляненко – «завдання для самостійної роботи», «завдання для самоконтролю» [9]. Аналогічну ситуацію можна спостерігати в навчальних виданнях з інших предметів для середніх та вищих навчальних закладів. В одному всі дослідники однакові, що використання завдань відіграє важливу роль у навчально-виховному процесі. Наприклад, в [15, с.9] зазначено, що будь-яка діяльність – чи трудова чи навчальна – має в своїй основі виконання завдань. Перші дикуються повсякденним життям, другі – метою навчання.

Відповідно завдання стають не тільки засобом навчання, але й об'єктом психолого-педагогічних досліджень. У зв'язку з цим

виникає необхідність визначення самого поняття «завдання», оскільки різні автори, даючи характеристику чи трактуючи дане поняття, використовують різні ознаки.

Таким чином, ми поставили за мету на основі аналізу літературних джерел з'ясувати, що являє собою навчальне завдання як поняття дидактики.

Згідно [5, с.264], поняття – одна з форм мислення в якій відображаються загальні істотні властивості предметів та явищ об'єктивної дійсності, загальні взаємозв'язки між ними у вигляді цілісної сукупності ознак.

Для трактування поняття необхідно визначити його основні характеристики як логічної категорії, а саме [16, с.11-12]:

- зміст поняття (сукупність суттєвих властивостей класу предметів чи явищ, що усвідомлюються за допомогою даного поняття. Суттєві властивості є спільними для усіх об'єктів даного класу; без них об'єкт/предмет, як такий, існувати не може, оскільки вони виражають сутність самого предмета, його внутрішню природу);
- обсяг поняття (кількість об'єктів, які охоплені даними поняттям. За обсягом поняття поділяють на одиничні, загальні і категорії. До обсягу родового поняття входять поняття меншого ступеня узагальнення – видові поняття);
- зв'язок та відношення даного поняття з іншими поняттями.

Розглянемо підходи до трактування понять «завдання», «навчальне завдання» (табл. 1).

Частина авторів трактують завдання як форму реалізації змісту освіти, зокрема А.І.Уман [15, с.13] чи як форму діяльності. В [17, с.246] згадуються проблемні завдання, до яких віднесено навчальні задачі, запитання, практичні завдання тощо. На нашу думку, недоцільно проводити розширення поняття «види завдань» на пропонувані «проблемні завдання» чи «завдання творчого характеру», оскільки останні не є окремими видами конкретних завдань, а характеризують рівень діяльності учня (завдання проблемного характеру). Відповідно репродуктивні завдання можна трактувати як вправи. Отже, за такого підходу основними видами завдань можна вважати запитання та задачі, а вправи – похідними від них.

Таблиця 1.

Трактування поняття «завдання» згідно літературних джерел

Трактування поняття	Джерело
Завдання – це припис, команда до виконання якої-небудь роботи або якоїсь дії	[2, с.106]
Завдання навчальні – різноманітні за змістом і обсягом види самостійної навчальної роботи, які виконуються учнями за вказівками учителя, обов'язкова складова процесу навчання й важливий засіб його активізації	[5, с.128]
Запитання і завдання – вербальні структурні елементи шкільного підручника, за допомогою яких досягається найбільш цілеспрямована і продуктивна переробка матеріалу підручника у свідомості школяра шляхом активізації його розумових і емоційних зусиль у процесі самостійного засвоєння знань	[7, с.139]
Завдання педагогічне – засіб інтелектуального розвитку, освіти й навчання, що сприяє активізації навчання, підвищенню підготовки учнів/студентів, а також підвищенню педагогічної праці. Педагогічним завданням відводиться значна роль у добре організованому процесі навчання. Завдання можуть формулювати в тестовій або нетестовій (традиційній) формі	[8, с.50]
Завдання навчальне – вид педагогічних завдань, які застосовують для активізації процесу навчання, засвоєння вивченого матеріалу, вироблення вмінь і навичок, а також саморозвитку, самонавчання учнів/студентів	[8, с.50]
Дидактичні завдання (з боку вчителя) і навчальні завдання (з боку учня) – це різні речі. Для вчителя навчальні завдання вже втратили специфічний характер, оскільки він їх уже вирішив	[12, с.126]
Завдання – вид діяльності учня, основна задача якої формування і розвиток у них навичок та умінь застосовувати теоретичні знання	[13, с.36]
Завдання – це форма втілення змісту освіти. Вона дає змогу актуалізувати ту чи іншу діяльність учня	[15, с.13]

Оскільки родове поняття (рід) містить суттєві загальні ознаки класу предметів чи явищ дійсності, то спробуємо визначити за-

гальну ознаку родового поняття «навчальне завдання» (родову ознаку).

У кожному визначенні згідно літературних джерел нами проведено порівняльний аналіз та виокремлення категорійних (суттєвих) ознак, які характеризують трактування поняття «навчальне завдання», а саме:

- форма втілення змісту освіти. Вона дає змогу актуалізувати ту чи іншу діяльність учня [15, с.13];
- вид педагогічних завдань [5, с.128];
- складова та засіб активізації процесу навчання [5, с.128], [8, с.50];
- вид самостійної навчальної роботи [5, с.128];
- вид діяльності учня, основна задача якої формування і розвиток у них навичок та умінь застосовувати теоретичні знання [13, с.36].

Таким чином, можемо зазначити, що навчальне завдання – це багатоаспектне поняття, яке можна характеризувати з використанням різних підходів. Для коректного визначення необхідно підпорядкувати видове поняття родовому. У нашому випадку встановлюємо найближче родово поняття для «навчального завдання» як видового і вкажемо його видову відмінність. З цією метою визначимо місце навчальних завдань у структурі педагогічного процесу.

Насамперед зауважимо, що навчальні завдання і завдання навчання це різні поняття. Останні можна трактувати як дидактичні завдання. А тому повністю погоджуємось з висновком [12, с.126], що дидактичні завдання (з боку вчителя) і навчальні завдання (з боку учня) – це різні речі. Для вчителя навчальні завдання вже втратили специфічний характер, оскільки він їх уже вирішив.

Згідно [5, с.253], «педагогічний процес (навчально-виховний процес) – цілеспрямована, свідомо організована, динамічна взаємодія вихователів і вихованців, у процесі якої вирішуються суспільно необхідні завдання освіти й гармонійного виховання. Педагогічний процес – цілісний процес, що органічно поєднує навчання, виховання та розвиток вихованців».

Важливою складовою педагогічного процесу виступає педагогічне завдання як засіб діяльності вчителя, що може реалізуватися у виді навчального, виховного завдання чи їх поєднання. Оскільки педагогічний процес включає і пізнавальну діяльність учня (учіння), то зазначене педагогічне завдання набуває для учня форми пізнавальної ситуації, яку моделює вчитель.

Погоджуємось з думкою в праці [8, с.50], що «завдання педагогічне – засіб інтелектуального розвитку, освіти й навчання, що сприяє активізації навчання, підвищенню підготовки учнів/студентів, а також підвищенню педагогічної праці. Педагогічним завданням відводиться значна роль у добре організованому процесі навчання».

Отже, дослідження показує, що найближчим родовим поняттям відносно навчального завдання можна вважати «педагогічне завдання».

Визначимо видову відмінність навчальних завдань. С.У.Гончаренко трактує навчання як «цілеспрямований процес передачі і засвоєння знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини» [5, с.223]. Звідси, на нашу думку, витікає призначення (особливість, видова відмінність) навчальних завдань – для засвоєння та застосування змісту освіти.

Згідно концепції І.Я.Лернера зміст освіти включає такі компоненти [15, с.12]:

- систему знань про природу, суспільство, людське мислення, способи діяльності;
- систему інтелектуальних і практичних навичок, які є основою різноманітної діяльності;
- досвід творчої діяльності;
- досвід емоційно-ціннісного ставлення до явищ навколишнього світу.

Оскільки, «зміст освіти – система наукових знань, практичних умінь і навичок, засвоєння і набуття яких закладає основи для розвитку та формування особистості» [4, с.608], то вважаємо, що недоцільно у трактуванні поняття «навчальне завдання» виділяти окремі компоненти змісту освіти, аби не проводити надмірну деталізацію. Проте, у процесі навчання необхідно застосовува-

ти навчальні завдання, які спрямовані на засвоєння та застосування як певного компонента змісту освіти, так і їх різноманітних поєднань (комплексний і цілісний підхід).

Основними видовими поняттями відносно навчального завдання чи їх видами, з нашого погляду, є «запитання», «вправа», «задача», оскільки характеризуються меншими ступенями узагальнення, є представниками конкретних (окремих) завдань та виражають їх властивості, і, таким чином, входять в обсяг родового поняття.

Наприклад, у педагогічних працях термін «задача» традиційно використовується для позначення окремого виду завдань, поряд з прикладами, вправами, творами, самостійними роботами [10, с.76].

Надалі пропонувані окремі види завдань можна класифікувати з використанням різних ознак, наприклад:

- С.У.Гончаренко вказує, що задача пізнавальна – навчальне завдання, яке передбачає пошук нових знань, способів (умінь) і стимуляцію активного використання в навчанні зв'язків, відношень, доведень [5, с.130];
- В.І.Андреев розглядає навчально-дослідницьке завдання, що містить систему логічно зв'язаних навчальних проблем (чи навчально-дослідницьких задач), які в сукупності з евристичними запитаннями, вказівками і мінімумом навчальної інформації дозволяють найбільш підготовленим учням (переважно без допомоги ззовні) відкривати нове знання про об'єкт дослідження, спосіб чи засіб дослідницької діяльності [1, с.88].

Розглянемо спільні та відмінні ознаки окремих видів навчальних завдань. Спільною їх ознакою є подібність основних елементів структури (рис.1), а саме:

– предмет завдання (предметна сфера), що включає об'єкти завдання та відношення між ними;

– умова, яку з точки зору логічного складу завдання можна вважати моделлю предметної сфери, і яка подається шляхом формулювання;

– вимога завдання – визначає невідомий параметр, яким може бути або об'єкт, або відношення, або сама діяльність. Вимога завдання не входить до складу його умови, але вона також представлена через формулювання .

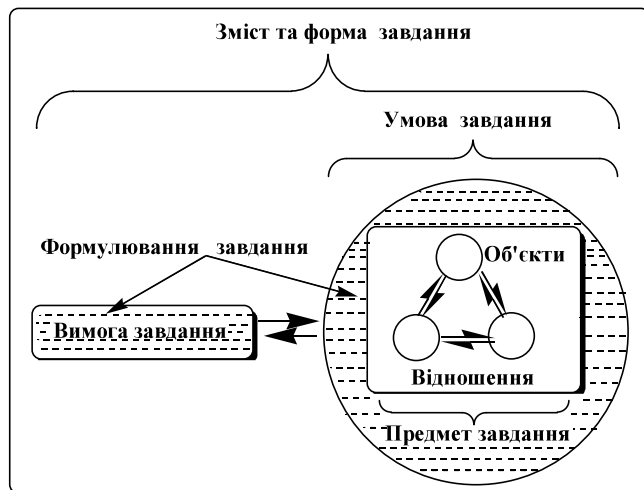

Рис.1. Структура навчального завдання

Маємо зауважити, що є два протилежні погляди щодо складу умови, – деякі автори включають вимогу завдання до умови, інші – тільки відомі параметри. На нашу думку, з погляду логічної побудови завдання його умову можна вважати моделлю предметної сфери, яка презентується через формулювання. Тому вимогу завдання ми не відносимо до складу його умови.

Формулювання завдання виконує ряд функцій:

- опис умови та вимоги (наприклад, текстове, символічне, символічно-графічне тощо);
- створення семантичних зв'язків (явних чи прихованих) у

предметній сфері;

- надання певної зовнішньої форми (наприклад, текст, схема, таблиця, рисунок, аудіозапис тощо).

Усі зазначені складові завдання, представлені через формулювання, утворюють його зміст та форму. Отже, з точки зору вихідної (статичної) структури, навчальне завдання є складною системою, що включає ряд компонентів, між якими існують певні взаємозв'язки.

У дослідженні О.В.Євсєєвої [6, с.18] проведено розгляд навчального завдання як складної динамічної мікросистеми, яка проходить декілька фаз, етапів, стадій розвитку, що детерміновані цілями багатьох метасистем (суспільне життя, система освіти, процес вивчення окремих дисциплін).

Зміст видових понять визначає специфічні, характерні властивості груп предметів (видові ознаки). Розглянемо ознаки, за якими один вид навчальних завдань відрізняється від інших видів (тобто ознаки видової відмінності).

Зазначені основні види завдань (запитання, вправи, задачі), вважаємо, можна розрізнити в залежності від діяльності, яку вони зумовлюють. Зокрема, в [14] нами проведено таке упорядкування основних видів навчальних завдань залежно від параметрів завдання (складність, трудність, проблемність) та рівня пізнавальної діяльності. У своєму дослідженні ми розглядаємо такі чотири рівні, зокрема, перші три рівні – навчально-пізнавальні (за теорією В.П.Беспалько [3, с.55] – учнівський, алгоритмічний та евристичний), а четвертий – науково-дослідницький (чи творчий, за трактуванням В.П.Беспалько).

Застосування системи завдань надає процесу навчання пізнавального характеру (аналіз та самостійне пояснення нових

фактів, явищ із різноманітних інформаційних джерел, результатів спостережень, досліджень, життєвого досвіду і т.п.), оскільки створюються умови для активізації розумової діяльності учнів, мотивації учіння, розвитку творчого мислення тощо.

Зазначений підхід дає нам змогу виокремити завдання за рівнем проблемності (характером навчально-пізнавальної діяльності), а саме: репродуктивні (задачі-прикладі, запитання, вправи), частково-продуктивні (тренувальні задачі), продуктивні (пошукові задачі), науково-дослідницькі чи творчі (наукові задачі).

Якщо процес навчання розглядати як модель процесу пізнання, то навчальне завдання, можна трактувати, з одного боку, як вид пізнавальної діяльності учня шляхом відображення реального світу в свідомості людини (завдання прочитати текст, підготувати реферат, провести дослід, розв'язати задачу тощо), з іншого боку, – як об'єкт дії учня (запитання, вправа, задача).

Інтегруючи обидва підходи, можемо зазначити, що навчальне завдання – це вид педагогічних завдань, що виступає для учня/суб'єкта у формі моделі пізнавальної ситуації, яка спрямована на засвоєння та застосування змісту освіти.

Отже, у процесі дослідження виявлено різноманітні підходи до трактування поняття «навчальне завдання»; показано, що воно є одним з видів педагогічних завдань та родовим по відношенню до понять «запитання», «вправа» і «задача». Окремі види навчальних завдань мають подібну структуру, а відрізняються між собою залежно від їх параметрів (складність, трудність та проблемність) та рівня пізнавальної діяльності суб'єкта.

Подальші розвідки, з нашого погляду, доцільно спрямувати на виявлення взаємозв'язку між навчальним завданням та іншими компонентами процесу навчання.

Література

1. Андреев В.И. Эвристическое программирование учебно-исследовательской деятельности / Валентин Иванович Андреев. – М.: Высш. шк., 1981. – 240 с.
2. Бейлинсон В.Г. Арсенал образования / Валентин Григорьевич Бейлинсон. – М.: Книга, 1986. – 288 с.
3. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии / Владимир Павлович Беспалько. – М.: Педагогика, 1989. – 192 с.
4. Волкова Н.П. Педагогіка: Навч. посібник. Вид. 2-е, перероб., доп. / Наталія Павлівна Волкова. – К.: Академвидав, 2007. – 616 с.
5. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / Семен Устимович Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 374 с.
6. Євсєєва О.В. Система навчальних завдань як засіб формування вмінь пізнавальної діяльності у студентів природничих факультетів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.09 «теорія навчання» / Ольга Вадимівна Євсєєва; АПН України. Інститут педагогіки. – К., 2006. – 21 с.
7. Зуев Д.Д. Школьный учебник / Дмитрий Дмитриевич Зуев. – М.: Педагогика, 1983. – 240 с.
8. Короткий тестологічний словник-довідник / Упорядник Л.Т.Коваленко / Людмила Тарасівна Коваленко. – К.: Грамота, 2008. – 160 с.
9. Кузьмінський А.І. Педагогіка / А.І.Кузьмінський, В.Л.Омельяненко: Підручник. – К.: Знання, 2007. – 447 с.
10. Машбиц Е.И. Психолого-педагогические проблемы компьютеризации обучения / Ефим Израилевич Машбиц. – М.: Педагогика, 1988. – 192 с.
11. Оконь В. Введение в общую дидактику / Винценты Оконь. – Пер. с польск. – М.: Высш. шк., 1990. – 382 с.
12. Педагогіка / За ред. М.Д.Ярмаченка / Микола Дмитрович Ярмаченко. – К.: Вища шк., 1986. – 543 с.
13. Решетник П.М. Содержание проблемно-задачной технологии обучения и условия ее реализации: дис... кандидата пед. наук: спец. 13.00.01 «общая педагогика и история педагогики» / Петр Михайлович Решетник. – Казань: АПН; НИИ среднего специального образования, 1992. – 198 с.
14. Староста В.І. Навчальне завдання: структура та основні параметри / Володимир Іванович Староста // Рідна школа. – 2005. – № 4. – С.15-19
15. Уман А.И. Учебные задания и процесс обучения / Аркадий Ильич Уман. – М.: Педагогика, 1989. – 56 с.
16. Усова А.В. Формирование у школьников научных понятий в процессе обучения / Антонина Васильевна Усова. – М.: Педагогика, 1986. – 176 с.
17. Фридман Л.М. Логико-психологический анализ школьных учебных задач / Лев Моисеевич Фридман. – М.: Педагогика, 1977. – 208 с.

Актуальность материала, изложенного в статье, обусловлена поиском технологий обучения для подготовки современного учителя к профессиональной деятельности. Один из возможных путей решения этой проблемы – применение учебных заданий. В процессе исследования выявлено разные подходы к толкованию понятия «учебное задание»; показано, что оно есть одним из видов педагогических заданий и родовым по отношению к понятиям «вопрос», «упражнение» и «задача». Отдельные виды учебных заданий имеют подобную структуру, а отличаются между собой зависимо от их параметров (сложность, трудность, проблемность) и уровня познавательной деятельности субъекта.

Ключевые слова: учебное задание, вопрос, упражнение, задача.

The topicality of the article material is conditioned by search of technologies of training of modern teachers for their professional work. One of possible ways of the problem solving – application of educational tasks. In the course of research «the educational task» has been revealed different; the idea that it is one of kinds of pedagogical tasks has been supported and is patrimonial in relation to concepts «question», «exercise» and «problem». Separate kinds of educational tasks have similar structure, and differ among themselves by their parameters (complexity, difficulty, problematical character) and level of informative activity of the subject.

Keywords: educational task, question, exercise, proble